

آسیب‌شناسی روش‌های جمع‌آوری داده در مطالعات زبانی: گامی به سوی بومی‌سازی روش تحقیق در ایران

رضا پیش‌قدم*

دانشیار آموزش زبان انگلیسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

دریافت: ۹۲/۲/۲۴

پذیرش: ۹۲/۴/۱۱

چکیده

با توجه به نقش مهم و اساسی فرهنگ در نحوه تفکر، استنباط و استنتاج افراد یک جامعه، پژوهش حاضر در نظر دارد تا با کنکاش و واکاوی در مفهوم فرهنگ، به بررسی تفاوت‌های فرهنگی در دنیای غرب و ایران پرداخته و نشان دهد برخی از روش‌های گردآوری داده، ممکن است مناسب بافت ایران نباشند و گاهی به اشتباه توسط پژوهشگران و دانشجویان ایرانی مورد استفاده قرار گیرند. پژوهش‌ها نشان می‌دهند فرهنگ ایرانی نسبت به فرهنگ غربی دارای ویژگی‌های: غیرمستقیم، ارتباطی، چندوجهی، بافت-محور، تواضعی و استقرایی می‌باشد. این ویژگی‌ها باعث می‌شود استفاده از برخی ابزار پژوهشی مانند پرسش‌نامه، بلند بلند فکر کردن در حین انجام فعالیت، حل مسئله و دفترچه‌خاطرات در بافت فرهنگی ایران مناسب به نظر نرسند و از اعتبار و روایی کافی برخوردار نباشند. در پایان، نتایج حاصل را در بافت پژوهشی ایران مورد بررسی و واکاوی قرار دادیم و پیشنهادهایی برای تحقیق بیشتر ارائه نمودیم.

واژگان کلیدی: فرهنگ، شرق و غرب، پرسش‌نامه، دفترچه‌خاطرات، تحلیل پروتکل.

۱. مقدمه

امروزه بر هیچ کس پوشیده نیست که روش‌های پژوهش در علوم طبیعی متفاوت با روش‌های پژوهش در علوم انسانی است. با توجه به ماهیت پیچیده و غیر قابل پیش‌بینی علوم انسانی، روش‌های پژوهش در آن بسیار حساس و ظریف است. به‌نظر می‌رسد

پژوهشگران حوزه‌های مختلف علوم انسانی با توجه به ماهیت رشته خود از روش‌های متفاوت جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها استفاده می‌کنند. به‌عنوان نمونه، روان‌شناسان ممکن است از «تحلیل رویا» و زبان‌شناسان از «تحلیل متن» برای جمع‌آوری داده استفاده کنند. این به آن معنا است که روش گردآوری داده، رشته-محور است و در هر رشته علوم انسانی روش‌های خاصی از گردآوری داده، غالب و رایج می‌باشد. در همین راستا، به نظر می‌رسد با توجه به اهمیت فرهنگ در شکل‌دهی و شکل‌گیری قوای شناختی افراد (Vygotsky, 1978) روش گردآوری داده نیز تحت تأثیر آن تغییر کند.

به نظر می‌رسد روش گردآوری و تحلیل داده‌های پژوهشی تحت تأثیر نوع فرهنگ جامعه تغییر می‌کند و مقوله پژوهش را علاوه بر رشته-محور بودن، فرهنگ-محور نیز می‌نماید. بنابراین جای تعجب نیست اگر می‌بینیم در فرهنگ‌های «ارتباط-محور» مانند ایران، از روش‌های تحلیل همبستگی (یافتن ارتباطات میان متغیرها) استفاده بیشتری می‌شود. از آنجا که بسیاری از روش‌های پژوهشی و گردآوری داده (پرسش‌نامه، تحلیل پروتکل^۲ و دفترچه خاطرات^۳) در دنیای غرب متداول بوده و در ایران نیز استفاده می‌شوند، به نظر می‌رسد این روش‌ها با ماهیت فرهنگی دنیای غرب همخوانی و همپوشی بیشتری دارند و برخی از این روش‌های گردآوری داده در ایران به شکل کنونی مناسب نیستند و باید یا بومی شوند یا از روش‌های جدیدی استفاده شود که با فرهنگ ایرانی همخوانی بیشتری داشته باشند. از این رو، در این پژوهش برآنیم تا به آسیب‌شناسی روش‌های گردآوری داده در علوم انسانی در ایران بپردازیم و نشان دهیم که فرهنگ ارتباطی، عاطفی و جمع‌گرای ایرانی با ماهیت برخی از روش‌های پژوهش مورد استفاده پژوهشگران ایرانی همسویی ندارد و نتایج این روش‌ها ممکن است روایی مطلوب و ارزش علمی لازم را نداشته باشد.

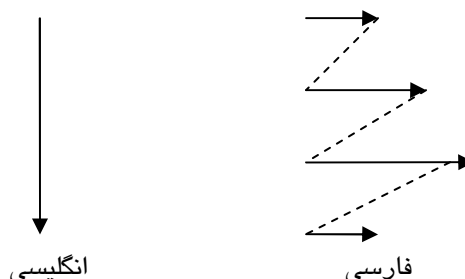
۲. پیشینه تحقیق

۲-۱. تفاوت‌های فرهنگی

کیث (2011) فرهنگ را شامل مجموعه‌ای از ارزش‌ها و عقاید مشترکی می‌داند که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شوند و به باور هاین (2008) این ارزش‌ها، رفتار انسان را تحت تأثیر

قرار می‌دهند و باعث شکل‌گیری عادات فکری می‌شوند. این به آن معنا است که فرهنگ جامعه، باعث ایجاد باور فکری می‌شود و این باور تولید رفتار می‌کند. اگر ما فرهنگ را به مثابه رفتار و فعالیت‌های مشترک گروهی از انسان‌ها قلمداد کنیم که تحت تأثیر باورهای فکری مشترک قرار دارند (Vygotsky, 1978)، می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که فرهنگ، دریچه‌ای رو به سوی انسان می‌گشاید که شخص از آن منظر دنیا را می‌فهمد و درک می‌کند. باید به خاطر داشت افراد در فرهنگ‌های مختلف دارای عادات متفاوت رفتاری می‌باشند و دنیا را از دریچه فرهنگ خود می‌نگرند. بنابراین ما با دریچه‌های مختلف فرهنگی روبه‌رو هستیم. در همین راستا، پژوهش‌های متعدد میان- فرهنگی انجام شده در شرق دور (Molitor & Hsu, 2011; Mosig, 2011; Chiu & et al., 2007;) حکایت از تفاوت‌های عمده در نحوه تفکر افراد در دنیای شرق و غرب دارد. تحقیقات نشان داده‌اند که شرقی‌ها براساس تعالیم مذهبی و باورهای کنفوسیوسی، بیشتر جمع‌گرا^۹ بوده و ارتباط بین آن‌ها بسیار ارزشمند است، درحالی‌که غربی‌ها بیشتر فردگرا^{۱۰} بوده و ارضای خواسته‌های شخصی در آن‌ها از اولویت برخوردار است (Hofstede, 1991). روح جمع‌گرایی شرقی، افراد را وابسته به بافت^۷ و روح فردگرایی غربی افراد را مستقل از بافت^۸ می‌کند. در افراد وابسته به بافت، توجه به بافت کلی و محیطی زیاد است، درحالی‌که در افراد مستقل از بافت، توجه به جزئیات و ظرایف بیشتر است (Norenzayan & et al., 2007).

بر این مبنا و از نگاه هال (۱۹۷۶)، می‌توان شرقی‌ها را در گروه جوامع دارای بافت غنی^۹ و غربی‌ها را در گروه جوامع دارای بافت ضعیف^{۱۰} طبقه‌بندی کرد. در کشورهای بافت غنی که ایران نیز شامل آن است، از افراد انتظار می‌رود کمتر صحبت کنند و هدف و غرض افراد، بیشتر از بافت و محیط پیرامون درک می‌شود. معمولاً در این جوامع، احترام و ادب زیاد باعث می‌شود رک‌گویی و مستقیم صحبت کردن کمتر باشد، درحالی‌که در فرهنگ‌هایی با بافت ضعیف، افراد بیشتر سخن می‌گویند و حرف خود را مستقیم و بی‌پرده بیان می‌کنند. کاپلان (1966) اعتقاد دارد در زبان انگلیسی شیوه اندیشیدن، خطی^{۱۱} و مستقیم و در زبانی مانند فارسی غیر خطی^{۱۲} و غیر مستقیم است.

از دیگر تفاوت‌های مهم در تفکر شرقی و غربی این است که شرقی‌ها (کره‌ای‌ها، چینی‌ها و ژاپنی‌ها) به‌ویژه، ایرانی‌ها تمایل زیادی به بررسی چندجانبه^{۱۲} موضوعات دارند و می‌کوشند هر موضوعی را در بافت مربوط تحلیل نمایند. به‌عنوان نمونه، اگر کسی سال‌ها کار خود را درست انجام داده باشد، یک‌بار که کار خطایی انجام دهد، به‌دلیل سنوات قبلی به دیدهٔ اغماض با او برخورد می‌شود، درحالی‌که غربی‌ها تمایل دارند به خود اصل ماجرا بپردازند و به بافت توجهی نکنند. درحقیقت، شرقی‌ها سعی می‌کنند هر چیزی را به چیز دیگر مربوط نموده و دنیا را براساس روابط میان آن‌ها معنی کنند و غربی‌ها ترجیح می‌دهند مسائل را به شکل مجزا بررسی نمایند (Norenzayan & et al., 2007).

افزون بر این، تحقیقات متعدد میان-فرهنگی نشان داده‌اند که شرقی‌ها بیشتر از روش استقرایی^{۱۴} و غربی‌ها از روش استنتاجی^{۱۵} برای حل مسئله استفاده می‌کنند. درحقیقت، شرقی‌ها بیشتر ترجیح می‌دهند از مثال‌های ملموس به سوی نکات انتزاعی حرکت نمایند، درحالی‌که نقطهٔ شروع تفکر غربی‌ها مسائل انتزاعی است. این تفاوت‌ها باعث می‌شود شرقی‌ها از خردورزی تلفیقی^{۱۶} استفاده نمایند، مصلحت‌اندیش و تجربه‌گرا شوند و غربی‌ها بیشتر از خردورزی تحلیلی^{۱۷} استفاده نمایند، ریزبین و قانون‌گرا شوند (Peng & Nisbett, 1999).

یکی دیگر از تفاوت‌های عمده در نگاه شرق و غرب، فرهنگ تواضع و «مایی» شرقی و ایرانی در مقابل فرهنگ خودافشایی^{۱۸} و «منی» غربی است (Koenig & Dean, 2011). ایرانیان معمولاً به تواضع و فروتنی اهمیت زیادی می‌دهند و علاقهٔ زیادی برای خودافشایی موفقیت‌های مالی یا کاری ندارند، درحالی‌که غربی‌ها معمولاً به خودافشایی شخصی اهمیت زیادی می‌دهند و مشکلی در بیان تفکرات و موفقیت‌های خود نمی‌بینند. آن‌ها در نامه‌های کاری که معروف به

نامه‌های انگیزه^{۱۹} است، برای کارایی باید در متن نامه از خود و توانمندی‌هایشان تا حد امکان تعریف نمایند. در فرهنگ ایرانی چنین چیزی نشانه تکبر و غرور می‌باشد. جدول ۱ خلاصه تفاوت‌های دنیای شرق و غرب را نشان می‌دهد:

جدول ۱ تفاوت‌های موجود در دنیای شرق و غرب

غرب	شرق
فردگرا	جمع‌گرا
بافت ضعیف	بافت غنی
تأکید بر طبقه‌بندی	تأکید بر ارتباط
تفکر تحلیلی	تفکر تلفیقی
مجزا از بافت	وابسته به بافت
تفکر خطی	تفکر غیر خطی
تفکر استنتاجی	تفکر استقرایی
نگاه تک‌بعدی	نگاه چندجانبه
فرهنگ خودافشایی	فرهنگ تواضعی

۲-۲. روش‌های گردآوری داده در آموزش زبان

همان‌گونه که گفتیم، تحقیقات میان-فرهنگی بسیاری نشان داده‌اند که فرهنگ، عامل مهمی در شکل‌گیری اندیشه، نحوه خردورزی (Norenzayan & et al., 2007) و حتی شیوه خاطره‌گویی افراد (Miller & et al., 2007) می‌باشد. افراد در فرهنگ‌های مختلف از شیوه‌های متفاوت در طبقه‌بندی جهان پیرامون خود بهره می‌برند. به‌عنوان نمونه، چپو (1972) از کودکان چینی و آمریکایی خواست تا از میان سه تصویر گاو، علف و مرغ دو تا را طبقه‌بندی کنند. کودکان چینی آن‌ها را با توجه به نقش ارتباطی (گاو و علف) و کودکان آمریکایی براساس ماهیت ذاتی (گاو و مرغ) تقسیم‌بندی نمودند. همچنین تحقیقات نشان داده‌اند انگلیسی‌ها سخنان خود را مستقیم، صریح و بی‌پرده می‌گویند، درحالی‌که ایرانیان نظرهای خود را به صورت غیر مستقیم و در لفافه بیان می‌کنند (Pishghadam & Sharafaddini, 2011; Pishghadam & Zarei, 2012). به نظر

می‌رسد این تفاوت‌ها در انجام پژوهش تأثیرگذار هستند و شیوه گردآوری داده را در دنیای غرب و شرق متفاوت می‌کنند. از میان روش‌های متعدد گردآوری داده، در این پژوهش به سه نمونه اشاره می‌کنیم: پرسش‌نامه، تحلیل پروتکل و دفترچه خاطرات.

از متداول‌ترین روش‌های جمع‌آوری داده در علوم انسانی، به‌ویژه آموزش زبان انگلیسی، استفاده از پرسش‌نامه است. این پرسش‌نامه‌ها پایه بسیاری از یافته‌های مقالات و رساله‌های دانشجویان رشته آموزش زبان انگلیسی را شامل می‌شود، به طوری که بررسی‌های ما نشان می‌دهد، طی سه سال گذشته، حدود ۸۷ درصد از مجموع نود پایان‌نامه ارشد و سی رساله دکترا در سه دانشگاه ایران با استفاده از پرسش‌نامه انجام شده است. این میزان استفاده از پرسش‌نامه اهمیت این ابزار پژوهش در ایران را نشان می‌دهد. افزون بر این، همان‌گونه که می‌دانیم پرسش‌نامه‌ها دارای انواع مختلفی هستند که اغلب از افراد می‌خواهند به شکل مستقیم و صریح به سؤالات پاسخ دهند، درحالی‌که فرهنگ ارتباطی ایرانی‌ها غیر مستقیم است. سؤال مهم این است که آیا این پرسش‌نامه‌ها با بافت فرهنگی ایران سازگار است؟

از روش‌های مورد استفاده در پژوهش‌های کیفی، استفاده از تحلیل پروتکل است که به دو نوع تقسیم می‌شود: «بلند فکر کردن در حین انجام کار» و «بلند فکر کردن پس از انجام کار» (Brown & Rodgers, 2002). در تحلیل پروتکل از افراد می‌خواهیم به‌عنوان مثال در حین خواندن متنی بلند بلند فکر کنند و بگویند در ذهن آن‌ها چه می‌گذرد تا بفهمیم از چه راهبردهایی در خواندن استفاده می‌نمایند و یا بعد از اتمام خواندن بگویند از چه راهبردهایی برای فهم متن استفاده کردند. از این روش‌ها برای بررسی روایی آزمون و یا درک بهتر پردازش ذهنی استفاده می‌شود (Pishghadam & Ghanizadeh, 2011). تحقیقات نشان داده‌اند که در برخی فرهنگ‌ها افراد حین انجام فعالیتی نمی‌توانند بلند بلند فکر کنند. به‌عنوان نمونه، کیم (2002) نشان داد آسیایی‌ها در حین انجام حل مسئله به‌سختی می‌توانند بلند بلند فکر کنند، درحالی‌که اروپایی‌ها با این مسئله مشکلی ندارند. دلیل این تفاوت را شاید بتوان در ریشه‌های فرهنگی جست‌وجو کرد.

یکی دیگر از روش‌های جمع‌آوری داده در آموزش و یادگیری زبان، استفاده از دفترچه خاطرات است. محققان از دفترچه خاطرات خود، والدین و یا شاگردان استفاده می‌کنند تا به ثبت تجارب حسی و شخصی خود و آن‌ها بپردازند (Brown & Rodgers, 2002). این

نوشته‌ها می‌توانند در انجام پژوهش و ارزشیابی شاگردان مورد استفاده قرار گیرند. تحقیقات نشان داده‌اند که شرقی‌ها و غربی‌ها در بیان یک روایت و یا حادثه، متفاوت عمل می‌کنند. به‌عنوان مثال، شرقی‌ها با توجه به فرهنگ جمع‌گرایی که دارند و احترام و ادبی که برای دیگران قایل هستند، تا آنجا که حتی فرهنگ را با ادب و احترام مساوی می‌دانند، در بیان خاطرات خود بیشتر به روابط خود با دیگران و غربی‌ها با توجه به فرهنگ فردگرایی خود، بیشتر به تفکرات و احساسات شخصی اشاره می‌کنند (Pishghadam & Morady, 2013).

۳. هدف پژوهش

در علوم انسانی به‌ویژه مطالعات زبانی از روش‌های متعدد کمی و کیفی برای گردآوری داده‌ها استفاده می‌شود. این روش‌ها، به‌طور عمده شامل: پرسش‌نامه؛ مصاحبه؛ مشاهده؛ تحلیل پروتکل؛ تحلیل خاطرات؛ زندگی‌نامه و... می‌باشند. نکته مهم درباره این روش‌ها این است که این روش‌های گردآوری داده در فلسفه غربی تولید می‌شوند و در مشرق زمین، به‌ویژه ایران مورد استفاده قرار می‌گیرند (Cohen & et al., 2007). از این رو، در این پژوهش درصددیم تا به سؤالات زیر پاسخ دهیم:

۱. آیا روش گردآوری داده از طریق پرسش‌نامه در بافت فرهنگی ایران، قابل اعتماد است؟
۲. آیا روش گردآوری داده از طریق تحلیل پروتکل در فرهنگ ایران، مناسب است؟
۳. آیا روش گردآوری داده از طریق دفترچه خاطرات در ایران، مقبول است؟

۴. روش تحقیق

۴-۱. نمونه‌ها

در این پژوهش از سه گروه افراد استفاده شد: الف. از ۶۰ دانشجوی رشته آموزش زبان انگلیسی دانشگاه فردوسی مشهد شامل ۱۵ دانشجوی دکتری و ۴۵ دانشجوی کارشناسی ارشد (۴۱ زن و ۱۹ مرد در بازه سنی ۲۳ تا ۴۵)، خواسته شد تا در بخش پرسش‌نامه مشارکت نمایند؛ ب. از ده زبان‌آموز مؤسسه‌ای در مشهد (۵ مرد و ۵ زن بین ۱۶ تا ۲۲ ساله)

خواسته شد تا در بخش تحلیل پروتکل شرکت کنند و ج. از ۵ استاد گروه زبان انگلیسی دانشگاه فردوسی مشهد (۲ زن و ۳ مرد بین ۲۸ تا ۴۳ ساله) خواسته شد تا در بخش روایت خاطره شرکت نمایند. دلیل استفاده از این تعداد افراد نیز این بود که نتایج به حد اشباع رسید و نتیجه جدید دیگری به دست نیامد (پیش‌قدم و مرادی مقدم، ۱۳۹۲).

۲-۴. شیوه انجام پژوهش

از آنجا که زیر بنای این پژوهش، نظری و انتقادی می‌باشد، تلاش شد تا داده‌ها بیانگر واقعی مقصود محقق و به دور از هر گونه سوگیری علمی باشند. این پژوهش که حدود پنج ماه به طول انجامید دارای سه مرحله است: در مرحله اول از دانشجویان تحصیلات تکمیلی خواسته شد تا به سؤال پرسش‌نامه‌ای به صورت لیکرت و سپس به صورت تحلیل استعاری پاسخ دهند. در مرحله دوم از زبان‌آموزان خواسته شد تا راهبردهایی را که در ترجمه یک متن به کار می‌برند، یکبار همزمان همراه ترجمه و یکبار پس از ترجمه بلند بلند فکر کنند و در مرحله سوم در مصاحبه‌ای با استادان، از آن‌ها خواسته شد تا به نقل خاطره‌ای بپردازند. از استادان خواستیم درباره تجارب شخصی و یک روز کاری خود گزارشی به ما ارائه دهند. برای اطمینان از روایی داده‌های به دست آمده، از متخصص دیگری نیز خواسته شد نتایج را به دقت بررسی کند تا تردیدی در شفاف بودن و درستی داده‌ها باقی نماند.

۵. نتایج

درباره سؤال اول که در مورد اعتبار پرسش‌نامه بود، از دانشجویان تحصیلات تکمیلی خواستیم به سؤالی درخصوص استادان خود پاسخ دهند. این سؤال به شکل لیکرت پنج گزینه‌ای مطرح شد:
استادان من در مجموع با سواد و به روز هستند.

حدود ۸۳ درصد پاسخ‌دهندگان با این گزینه موافق و یا کاملاً موافق بودند. برای بررسی بیشتر این سؤال، از تحلیل استعاری^{۲۲} که ابزار غیر مستقیم جمع‌آوری داده است نیز استفاده کردیم و از همین دانشجویان خواستیم استادان خود را این بار به یکی از گزینه‌های زیر

تشبیه نمایند:

انگشت (برای شمردن)؛ چرتکه؛ ماشین حساب؛ رایانه.

جالب اینکه این بار ۷۱ درصد همان پاسخ‌دهندگان، استادان خود را به انگشت و چرتکه تشبیه نمودند که وجه اشتراک این دو ابزار نسبت به دیگر گزینه‌ها، کم‌سواد و به‌روز نبودن را به ذهن متبادر می‌نماید. در مجموع، براساس نتایج پرسش‌نامه می‌توان این‌گونه استنباط کرد که دانشجویان این دانشگاه استادان خود را باسواد و به‌روز قلمداد می‌کنند و براساس نتایج تحلیل استعاری عدم رضایت از دانش استادان به ذهن متبادر می‌شود. حال سؤال این است کدام ابزار قابل اعتمادتر است؛ ابزار مستقیم مانند پرسش‌نامه و یا ابزار غیر مستقیم مانند تحلیل استعاری؟ همان‌گونه که پیشتر بیان شد، ایران کشوری با فرهنگ غیر مستقیم و ارتباطی است؛ چنانکه در این فرهنگ افراد، منظور خود را به‌صراحت و شفاف بیان نمی‌کنند. بنابراین، ابزارهای مستقیم، پاسخ‌های شفاف کمتری را به دنبال خواهند داشت. از این رو، روش‌های غیر مستقیم گردآوری داده منطقی‌تر به نظر می‌رسند. علاوه بر این، سؤالات پرسش‌نامه‌ها بیشتر درباره بیان احساسات شخصی افراد می‌باشد که در فرهنگ فردگرایی غرب کاملاً عادی است و در فرهنگ جمع‌گرای ایران خودآشنایی و بیان صریح احساسات پسندیده نیست.

درباره سؤال دوم و بررسی بیشتر این موضوع که ببینیم آیا ایرانی‌ها هم مانند دیگر آسیایی‌ها در حین انجام حل مسئله، راحت‌تر می‌توانند بلند بلند فکر کنند یا پس از انجام فعالیت، از زبان آموزان انگلیسی خواستیم درباره استفاده از راهبردهایی که در ترجمه یک متن به کار می‌برند، یکبار همزمان همراه ترجمه و یکبار پس از ترجمه، بلند بلند فکر کنند. همه آن‌ها بر این باور بودند که در حین انجام فعالیت نمی‌توانند بلند بلند فکر کنند و بهتر است پس از تمام شدن ترجمه به ذکر نکات راهبردی اشاره نمایند. این یافته از اهمیت نقش فرهنگ در انجام پژوهش و گردآوری داده حکایت دارد. بنابراین، داده‌هایی که از روش بلند فکر کردن پس از انجام کار به دست می‌آیند، از اعتبار بیشتری در میان ایرانیان برخوردار هستند.

برای پاسخ به سؤال سوم و درک بهتر میزان اعتبار روش گردآوری دفترچه خاطرات، از تعدادی استاد دانشگاه خواستیم حس شخصی و عاطفی خود را از یک کاری در دانشگاه بیان نمایند. یکی از آن‌ها گفت:

دیروز روز خوبی نبود چون حس کردم شاگردانم زیاد از موضوع درس خوششان نیامد،

برای همین حس بدی داشتم. فکر می‌کردم بی‌خودی وقتشون رو دارم می‌گیرم. بعد از کلاس هم آقای دکتر... خیلی عصبانی به من نگاه می‌کرد، فکر کنم از جلسه دفاع دیروز ناراضی بود. استاد دیگری چنین گفت:

صبح رفتم کلاس. طبق معمول یکی اومد سخنرانی کرد بچه‌ها خیلی خوششون آمد، پسره خیلی دلش می‌خواست من راضی باشم؛ تازه آقای دکتر... اومده بود تو کلاس نشسته بود. خیلی لذت برد.

این نوشته‌ها نشان می‌دهند آنچه در پس ذهن این استادان می‌باشد، بیشتر ایجاد رابطه با افراد است تا اینکه به مسئله آموزش و یا سلايق و علايق خود اشاره نمایند و به خودافشایی بپردازند. درحقیقت، آن‌ها بیشتر از منظر دیگران می‌گویند تا از احساسات خود. این مثال‌ها نشان می‌دهند که استفاده از روش خاطره‌گویی که در فرهنگ و روش تحقیق غربی استفاده می‌شود، در فرهنگ ایرانی باید با دقت بیشتری مورد استفاده قرار گیرد، زیرا افراد به جای بیان احساسات شخصی خود به مسایل ارتباطی و حسی دیگران اشاره می‌کنند.

۶. نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت تحقیقات بومی و ملی و نقش فزاینده فرهنگ در سازمان‌دهی خرد و اندیشه، سؤال مهمی که ما در این پژوهش به دنبال پاسخ به آن بودیم، این نکته بود که آیا روش گردآوری داده، فرهنگ-محور می‌باشد؟ یعنی اینکه آیا باید از روش‌های متفاوت گردآوری داده در فرهنگ‌های مختلف استفاده نمود؟

برای پاسخ به سؤال ذکرشده، ابتدا به بررسی پرسش‌نامه پرداختیم و نشان دادیم پرسش‌نامه‌ها معمولاً رویکرد مستقیم و صریح‌گویی دارند که ممکن است با فرهنگ ایرانی زیاد همخوانی نداشته باشد. همچنین، نتایج نشان داد، ایرانی‌ها به روش گردآوری بلند فکر کردن حین انجام کار، تمایل زیادی ندارند. دلیل این امر می‌تواند در تفاوت فرهنگ غرب و ایران باشد. در فرهنگ غرب، صحبت کردن در مقابل دیگران ارزش است و افراد ترغیب می‌شوند که همواره گفتمان داشته باشند و فکر خود را به این ترتیب منظم نمایند، درحالی‌که در کشوری مثل ایران ارزش در کم‌گویی و گزیده‌گویی است، به‌عنوان نمونه، در فرهنگ ایرانیان گفته‌های (مثل‌ها) زیر رایج می‌باشد که همگی نشان از ارزش کم‌گویی و فکر کردن

قبل از سخن گفتن دارد:

- تا مرد سخن نگفته باشد، عیب و هنرش نهفته باشد؛

- زبان سرخ سر سبز می‌دهد بر باد؛

- کم گوی و گزیده گوی چون در؛

- چو دانا یکی گوی و پرورده گوی.

تأکید بر کم‌گویی و گزیده‌گویی می‌تواند باعث شود افراد نتوانند در حین فکر کردن، کلمات خود را به صورت منظم مرتب کنند. افزون بر این، یافته‌های این پژوهش، تأکیدی بر این نکته است که ایرانی‌ها تمایلی به خودافشایی مسائل شخصی خود ندارند و بیشتر به روابط عاطفی در بیان خاطراتشان می‌پردازند.

نکات ارائه‌شده در این پژوهش حکایت از آن دارد که روش تحقیق غربی باید با دقت بیشتری در فرهنگ ایران مورد استفاده قرار گیرد. این به آن معنی است که روش‌های جمع‌آوری داده در غرب همخوانی کامل با فضای فرهنگی و فکری آن‌ها دارد. ایرانیان، افرادی ارتباطی، با تفکری کلی‌نگر و غیرخطی هستند؛ آن‌ها ترجیح می‌دهند مستقیم و صریح سخن‌گویند و نیت و مقصودخوانی را به شنوده و یا خواننده واگذار کنند. بی‌شک، در چنین فضایی، روش‌های گردآوری داده که مبتنی بر صریح‌گویی و تفکر جزئی‌نگر باشد، ممکن است پاسخگوی نیاز پژوهشی ما نباشد.

این در حالی است که روش‌های گردآوری داده غربی گاهی به شکلی کورکورانه وارد ایران می‌شوند و مورد استفاده تعدادی از پژوهشگران و دانشجویان قرار می‌گیرند؛ چنانکه این روش‌ها ممکن است باعث شوند نتایج حاصل، روایی و اعتبار کافی را نداشته باشند و پژوهشگران را گاهی سردرگم نموده و به نتیجه‌گیری‌های اشتباه رهنمون شوند. اگر ترازوی پژوهشی ما درست عمل نکند، بی‌شک نتایج حاصل از آن، اشتباه و غلط تفسیر می‌شود.

پژوهش حاضر بر اهمیت پژوهش‌های خودی^{۲۳} صحنه می‌گذارد و هشدار می‌دهد که به محققان که از پژوهش‌های بیگانه^{۲۴} اجتناب کنند. پژوهش‌های خودی به نگاه محققان بومی پیرامون مسائل بومی آن‌ها (نگاه درون به درون) اشاره دارد، درحالی‌که پژوهش‌های بیگانه به نگاه محققان خارجی درباره مسائل بومی دیگر کشورها (نگاه خارج به درون) اشاره می‌کند (Keith, 2011). درست است که در سال‌های اخیر محققان ایرانی تلاش زیادی

نمودند تا پژوهش های متعددی در حوزه های مختلف علوم ارائه نمایند و در این راستا مقالات زیادی هم در مجلات نمایه شده غربی به چاپ رسانده اند. ولی جالب این است که غربی ها معمولاً مقالاتی را در این مجلات چاپ می کنند که از روش های غربی در آنها استفاده شده باشد. پژوهشگران ایرانی باید به این مهم توجه کنند تا به آفت های احتمالی دیدگاه غربی از پژوهش دچار نشوند.

براساس یافته های این پژوهش می توان این گونه نتیجه گرفت که برخی از روش های جمع آوری داده، مستقیم، برخی دارای ماهیت غیر مستقیم و برخی دارای ظرفیت مستقیم و غیر مستقیم می باشند:

جدول ۲ روش های گردآوری داده براساس معیار مستقیم و غیر مستقیم

مستقیم	مستقیم و غیر مستقیم	غیر مستقیم
پرسش نامه	مصاحبه	تحلیل استعاری
گزارش از خود	مشاهده	تحلیل کلام

به عنوان نمونه، در مصاحبه غربی معمولاً سؤالات مستقیم و صریح است که اگر در فرهنگ ایرانی آن گونه پرسیده شود، پاسخگویان یا از جواب ظفره می روند و یا با اکراه به آن پاسخ می دهند. مصاحبه ایرانی باید با سولات غیر مستقیم و ظریف انجام گیرد، طوری که مصاحبه شوندگان واکنش منفی به سؤالات نشان ندهند. بی شک، روش های غیر مستقیم از جمله تحلیل متن و یا تحلیل استعاری بیشتر با ساختارهای فرهنگ ایرانیان همخوانی دارد. یافته های این پژوهش تأکید بیشتر بر تحقیقات مختلط^{۲۰} و سه سویه سازی^{۳۱} را به همراه دارد. به طور مسلم، به دلیل بافت پیچیده فرهنگی موجود در ایران، استفاده انحصاری از روش کمی یا کیفی و یا استفاده از یک ابزار پژوهشی ما را به نتایج متقن و دقیق هدایت نمی کند. محققان و دانشجویان در یک کار پژوهشی باید از روش ها و ابزار مختلف بهره گیرند تا در صورت نقص روش و یا یک ابزار خاص، دیگر روش ها و ابزار نتایج را از مناظر مختلف تأیید نمایند.

آنچه در این پژوهش ارائه شد، دلیلی بر این مدعا است که در راستای بومی‌سازی علم، روش‌های پژوهش، به‌ویژه گردآوری داده باید بومی و محلی شوند. بررسی یکسان همه انسان‌ها با شاخص‌های یکسان ویژه علوم طبیعی است. در علوم انسانی، به‌ویژه مطالعات زبانی که ارتباط تنگاتنگ با فرهنگ دارد، شاخص‌های مختلف در مناطق مختلف باید لحاظ شود. معمولاً در کلاس‌های روش تحقیق، کتاب‌های غربی به شکل ترجمه و یا انگلیسی ارائه می‌شوند. این کتاب‌ها به مسائل بومی و محلی گردآوری داده، توجه چندانی نمی‌کنند. به نظر می‌رسد باید یک سلسله کتاب‌های روش تحقیق ایرانی تدوین شود که با ساختار فرهنگی، فکری و عقیدتی ما کاملاً همپوشی داشته باشد.

در پژوهش حاضر کوشیدیم تنها به ذکر سه مثال از روش‌های گردآوری داده اشاره نماییم. پژوهش‌های دیگر می‌تواند به شکل موشکافانه به نقد روش‌های گردآوری داده در بافت فرهنگ ایران بپردازد. از محققان، به‌ویژه متخصصان زبان که با دو فرهنگ ایرانی و غربی آشنایی بیشتری دارند، انتظار می‌رود تحقیقات گسترده‌تری را در این حوزه انجام دهند. این مطالعه تنها به ذکر تعدادی از تفاوت‌های دو فرهنگ پرداخته است، بررسی تفاوت‌های بیشتر بی‌شک ما را به فهم بهتری از ماهیت پژوهش ایرانی رهنمون می‌شود.

۷. پی‌نوشت‌ها

1. dream analysis
2. text analysis
3. protocol analysis
4. diary
5. collective
6. individual
7. field-dependent
8. field-independent
9. high-context
10. low-context
11. linear
12. non-linear
13. multiple perspective
14. inductivism
15. deductivism
16. synthetic reasoning

17. analytic reasoning
18. self-disclosure
19. letters of motivation
20. introspection
21. retrospection
22. metaphor analysis
23. emic studies
24. etic studies
25. mixed method
26. triangulation

۸. منابع

- پیش قدم، رضا و مصطفی مرادی مقدم. (۱۳۹۲). «مطالعه اکولوژیک در آموزش زبان: نقش والدین در پیشرفت سطح یادگیری زبان انگلیسی فراگیران». *جستارهای زبانی*. د. ۴. ش ۴. صص. ۳۱-۵۴.

Reference:

- Brown, J.D. & T.S. Rodgers (2002). *Doing Second Language Research*. Oxford: OUP.
- Cohen, L.; L. Manion & K. Morrison (2007). *Research Methods in Education* (6th ed.). London: Routledge.
- Chiu, L.H. (1972). «A cross-Cultural Comparison of Cognitive Styles in Chinese and American Children». *International Journal of Psychology*. Vol. 7. Pp. 235-242.
- Chiu, Ch.; A.K. Leung & L. Kwan (2007). 'Language, Cognition, and Culture: Beyond the Whorfian Hypothesis'. In S. Kitayama & D. Cohen (Eds.). *Handbook of Cultural Psychology*. Pp. 668- 688. NY: Guilford Press.
- Heine, S.J. (2008). *Cultural Psychology*. New York: W.W. Norton.
- Hall, E.T. (1976). *Beyond Culture*. Garden City. NY: Doubleday.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill.

- Kaplan, R.B. (1966). "Cultural thought Patterns in Intercultural Education". *Language Learning*. Vol. 16. No. 1- 2. Pp. 1- 20.
- Keith, K.D. (2011). "Introduction to Cross-cultural Psychology". In K.D. Keith (Ed.). *Cross-cultural Psychology: Contemporary Themes and Perspectives*. Pp. 3-19. UK: Wiley- Blackwell.
- Kim, H. S. (2002). "We Talk Therefore We Think? A Cultural Analysis of the Effect of Talking on Thinking". *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 83. Pp. 828- 842.
- Koenig, A.M. & K.K. Dean (2011). "Cross-cultural Differences and Similarities in Attribution". In K.D. Keith (Ed.). *Cross-cultural Psychology: Contemporary Themes and Perspectives*. Pp. 475-493. UK: Wiley-Blackwell.
- Miller, P.J.; H. Fung & M. Koven (2007). "Narrative Reverberations: How Participation in Narrative Practices Co-creates Persons and Cultures". In S. Kitayama, & D. Cohen (Eds.). *Handbook of Cultural Psychology*. Pp. 595-614. NY: Guilford Press.
- Molitor, A. & H.C. Hsu (2011). "Child Development Across Cultures". In K. D. Keith (Ed.). *Cross-cultural Psychology: Contemporary Themes and Perspectives*. Pp. 75- 109. UK: Wiley-Blackwell.
- Mosig, Y.D. (2011). East Meets West: The Non-self Versus the Reified Self. In K.D. Keith (Ed.). *Cross-cultural Psychology: Contemporary Themes and Perspectives*. Pp. 445-456. UK: Wiley-Blackwell.
- Norenzayan, A.; Ch. Incheol & K. Peng (2007). "Perception and Cognition". In S. Kitayama & D. Cohen (Eds.). *Handbook of Cultural Psychology*. Pp. 569-594. NY: Guilford Press.
- Peng, K. & R.E. Nisbett (1999). "Culture, Dialectics, and Reasoning about Contradiction". *American Psychologist*. Vol. 54. Pp. 741- 754.
- Pishghadam, R. & A. Ghanizadeh (2011). "On Validation of Concept Map as an Assessment Tool of L2 Reading Comprehension: A Triangulation Approach".

World Journal of English Language. Vol. 1. No. 1. Pp. 80- 96.

- ----- & M. Moradi Moghadam (2014). "Ecological Study in Language Education: Parents' Role in the Learners' Level of Language Learning". *Journal of Language Related Research*. Vol. 4. No. 4. Pp. 31- 54. [In Persian].
- ----- (2013). "Investigating Condolence Responses in English and Persian". *International Journal of Research Studies in Language Learning*. Vol. 2. No. 1. Pp. 39- 47.
- Pishghadam, R. & M. Sharafaddini (2011). "Delving into Speech Act of Suggestion: A Case of Iranian EFL Learners". *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 2. Pp. 152- 160.
- ----- & S. Zarei (2012). "Cross-cultural Comparison of Gratitude Expressions in Persian, Chinese and American English". *English Language Teaching*. Vol. 5. Pp. 117- 126.
- Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society*. US: Presidents and Fellows of Harvard College.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی